

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ПРОГНОЗУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ВІЙН

У роботі зроблена спроба розкрити соціально-психологічні можливості прогнозування виникнення, завершення та подолання наслідків війн. Показано, що ключовою психологічною ознакою війн виступає конфлікт, в якому реалізуються насильницькі та агресивні дії. Окреслені сучасні її різновиди. Відмічені певні здобутки психологічної науки, що торкаються підготовки військових, їх відбору, супроводу, надання психологічної допомоги як військовим, в тому числі цивільному населенню, що страждають від війн. Розкрито, що в існуючих прогнозах відносно виникнення, завершення та подолання наслідків війн майже не використовуються соціально-психологічні дослідження. Запропоновано на першому етапі задіяти методологію та принципи організаційно діяльної гри для дослідження соціально-психологічних прогностичних моделей різних проявів війн. Виділено змістові позиції та можливості її реалізації.

Ключові слова: воєнні конфлікти, соціально-психологічні особливості, прогнозування, комплексні міждисциплінарні дослідження, психологічні галузі знань, методологічні принципи, організаційно-діяльні ігри.

У життєдіяльності людей поряд з чисельними екологічними, епідеміологічними, техногенними та іншими соціально-небезпечними умовами збройні війни за своїми наслідками виступають найбільш трагічними.

У сучасних умовах, крім збройних війн, активно стали поширюватися ще такі її різновиди як політичні, дипломатичні, інформаційні, економічні та інші, що спираються на свої специфічні ресурси. Кожна з таких воєн ще потребує широких системних досліджень по уточненню сутності змісту їх соціально-психологічних характеристик. Особливо це важливо тому, що в певні періоди свого розгортання вони можуть діяти як окремо, так і поєднуватися, маючи різні наслідки.

Відомо, що ключовою психологічною характеристикою війн виступає конфлікт, в якому реалізуються насильницькі та агресивні дії. Кожен такий конфлікт може мати підготовчий, основний та завершальний періоди. Наприклад, в останньому результатом виступає перемога-поразка або припиненні тільки збройних військових дій між сторонами, задіяними в цей процес на певний час з продовженням дипломатичних, економічних та інших її видів. Специфіка пізнання соціально-психологічної характеристики особливості такого періоду ще теж недостатньо досліджено з урахуванням як зовнішніх так і внутрішніх факторів.

На жаль психологічна наука, яка інтегрована фактично з усіма сферами діяльності людини, незважаючи на наявний потенціал своїх можливостей та напрацювань, ще недостатньо залучається до вивчення таких соціально-психологічних складних конфліктів.

Якщо розглядати суто психологічну природу різних людських невоєнних конфліктів, то тут є достатні напрацювання, які використовуються переважно на рівні вирішення внутрішньо особистісних, міжособистісних, різних міжгрупових відносин та інших.

Воєнні конфлікти мають складну соціально-психологічну природу, оскільки до них може залучатися велика кількість людського ресурсу та засобів агресивних дій з трагічними наслідками.

Відомо, що військова психологічна наука постійно розвивається з урахуванням особливостей та специфіки сучасних планів ведення війн на тактичному та стратегічному рівні. Існують також важливі науково-практичні здобутки відносно забезпечення системи різних видів психологічної підготовки військових; можливостей їх психологічного відбору; оцінки та формування необхідних видів психологічної готовності військових; психологічного супроводу військових та підтримки в екстремальних умовах ведення бойових дій та інших. У військовій психології спеціально орієнтованих досліджень на стратегічному рівні саме соціально-психологічних особливостей виникнення та упередження війн ще недостатньо. Аналогічна ситуація прослідковується не тільки у військовій психології, а також інших галузях психологічних наук.

Заради справедливості важливо відмітити наявні значні науково-психологічні здобутки, спрямовані на подолання різних негативних психоемоційних станів людей, що страждають від військових конфліктів. Тут ми дійсно маємо успіхи на прикладі різних проваджень науково-методичних розробок чисельними установами, службами та центрами, що надають психологічну допомогу людям, в тому числі військовим, які знаходяться в кризових станах від війн.

Можна говорити, що основними психологічними чинниками війн можуть бути як відкриті так і приховані різні політичні мотиви, цілі, дії та інші. Останні можуть реалізовуватися на державному та міжнародному рівнях. Важливо зазначити, що ключові рішення відносно війн приймаються переважно керівництвом держави чи певними лідерами соціальних груп на основі даних, підпорядкованих їм фахівцям, виходячи також із власних їх особистісних психологічних особливостей, професійної підготовки та досвіду.

Такі рішення можуть мати як прихильників, так і противників що покладаються також на свої інтереси. Не маючи достатньої об'єктивної прогностичної соціально-психологічної оцінки причин виникнення війни та шляхів подолання її наслідків, держава може зануритися в затяжний кризовий стан.

У цьому аспекті надзвичайно актуального характеру набуває проблема соціально-психологічного прогнозування різних небезпечних конфліктів, в тому числі війн, їх виникнення, завершення та подолання наслідків.

Слід зазначати, що в Україні за роки незалежності таку місію прогнозування виконували прямо чи опосередковано чисельні вітчизняні та зарубіжні інститути, центри, служби, відомства, різні аналітики та експерти. У відкритих їх інформаційних, аналітичних, прогностичних позиціях дані науково-психологічних досліджень майже не представлені. До того ж, ці прогнози, що висвітлюються переважно обмежено, дещо ідеалізовано, не враховуючи різні соціально-психологічні дані відносно змісту війн, а також наявні можливості та інтереси всіх як прямих, так і осередкових сторін, що можуть бути задіяні у такий конфлікт. Вірогідно, що саме ці та інші обставини не представлені в таких прогнозах наукової, максимально-прагматичної, об'єктивної та комплексної соціально-психологічної оцінки та інших факторів, держава потрапляє в складні соціально-психологічні конфлікти з трагічними наслідками, в тому числі війну.

Можна стверджувати, що дослідження методологічних основ соціально-психологічного змісту таких конфліктів потребує комплексних міждисциплінарних підходів. У першу чергу, мова може йти про необхідність інтеграції вчених з таких галузей психології, як соціальної, політичної, військової, юридичної, дипломатичної, економічної та інших.

Важливим у цьому підході є також взаємодія з визнаними вченими інших галузей наук, що опікується цією проблемою, оскільки як стратегічні, так і тактичні соціально-психологічні прогнози мають опиратися також на об'єктивні дані їх науково-прикладних досліджень. У даному сенсі психологічна наука може виступати найбільш консолідуючим засобом різних науковців при пізнанні як соціальних, так і військових конфліктів.

Проведення подібних досліджень потребує започаткування різних комплексних команд вчених, що представляють галузі не тільки психологічних, але й інших наук. Досвід подібних наукових команд при міждисциплінарних дослідженнях різних проблем як за відкритою, так і за закритою тематикою успішно функціонував у минулому. Такі дослідження, з нашої точки зору, бажано виконувати в два етапи, а саме попереднього та основного. Відносно попереднього, нібито короткострокового етапу, то він може бути зорієнтований на вирішення таких задач, як, по-перше, створення умов для залучення достатньо значної кількості вчених з різних галузей психологічних та інших наук, що працюють в академічних установах, університетах та різних відомствах; по-друге, формування з них певних комплексних командних підгруп; по-третє, консолідації діяльності в підгрупах по взаємодії, спрямованої на пошук різних варіантів вирішення поставлених проблем та їх захист; по-четверте, відбір із цих команд науковців, які проявили високий креативний потенціал відносно методологічних стратегій на комплексному та системному рівні можливостей дослідження соціально-психологічних особливостей прогнозування та завершення війн а також подолання їх наслідків.

Як інструмент організації такої взаємодії на цьому першому етапі можна було б задіяти методологію та принципи спеціально орієнтованої та модернізованої платформи тижневих організаційно-діяльнісних ігор без врахування організаційного та заключного періоду при її використанні. Таких тижневих ігор може бути проведено кілька як за участю безпосередньо психологів, так і вчених інших галузей знань. Участь у таких іграх дозволить дати реальний шанс вченим проявити свій творчий потенціал як у підгрупах, так і при міжгруповій взаємодії відносно пошуку теоретико-методологічних підходів по формуванню вірогідних концептуальних моделей пізнання соціально-психологічних особливостей прогнозування умов виникнення війн, їх завершення та подолання наслідків.

Ключовими завданнями для побудови таких моделей можуть виступити: розкриття вірогідних та валідних методів прогнозуючих оцінок, спираючись на методологічні принципи діяльнісного, особистісного, системного, кібернетичного, математико-моделюючого та іншого підходу з використанням широкого кола діагностичних процедур; уточнення соціально-психологічного змісту різних воєнних конфліктів; окреслення та систематизації вірогідних причин їх виникнення; визначення принципів, періодів їх прояву, а також можливих заходів упередження; представлення необхідних організаційних умов та етапів проведення такого дослідження та інших.

Виходячи з досвіду, можна припустити, що такі міждисциплінарна-пошукові та консолідовані зусилля в умовах вільної групової взаємодії в такій ігровій діяльності спрямовані на формування та презентацію різних прагматичних, соціально-психологічних, креативних позицій по вирішенню поставлених завдань вже на перших днях дозволить окремим вченим, виходячи з власного недостатнього творчого потенціалу, змінити підгрупу або припинити подальшу участь у ній. Як свідчить досвід, останніх може бути значна кількість. На заключному підсумованому етапі такої гри при захищенні кожної підгрупи своїх напрацювань з теоретико-методологічних та концептуальних соціально-психологічних моделей, а також їх узагальнення дозволить: по-перше, визначити вірогідний остаточний склад наукової комплексної команди чи їх певної кількості, серед яких може бути одна координаційна. В останньому випадку команди можуть бути сформовані за різними напрямками відносно специфіки завдань пізнання предмету дослідження. Наприклад, команда зорієнтована на дослідження соціально-психологічних характеристик ключових осіб, що можуть формувати стратегію війни, або команда спрямована на можливості подолання соціально-психологічних наслідків військових конфліктів та інших; по-друге, обрані вчені залучаються до підготовки програми емпіричного поглибленого дослідження з проблем соціально-психологічного прогнозування виникнення, завершення та подолання наслідків війни. Вони також представляють таку програму на затвердження в

установленому порядку. Фактично за цими наслідками вже розпочинається другий етап, спрямований на масштабне розгортання поглиблених теоретико-емпіричних досліджень.

Узагальнюючи вище викладене, зазначимо, це лише одна з представлених нами вірогідних стратегій теоретико-методологічних підходів відносно можливості пізнання особливостей прогнозування соціально-психологічної природи війни. Безумовно і те, що вона потребує низки доопрацювань та доповнень. Це може стосуватися умов формування команд вчених які будуть спеціалізуватися на різних соціально-психологічних напрямках предмету дослідження. Визначення механізмів адаптації та розробки як прямих так і осередкових методів комплексного міждисциплінарного дослідження особливостей прогнозування можливостей виникнення війн, їх завершення, подолання наслідків та інших.

DOI 10.34132/mspc2025.01.12.15

Oleksiy Chebykin

SOCIO-PSYCHOLOGICAL POSSIBILITIES OF FORECASTING THE FEATURES OF THE MANIFESTATION OF WARS

The paper attempts to reveal the socio-psychological possibilities of predicting the emergence, completion and overcoming of the consequences of wars. It is shown that the key psychological feature of wars is a conflict in which violent and aggressive actions are implemented. Its modern varieties are outlined. Certain achievements of psychological science are noted that concern the training of military personnel, their selection, support, and provision of psychological assistance, both to military personnel and to the civilian population suffering from wars. It is revealed that socio-psychological research is almost not used in existing forecasts regarding the emergence, completion and overcoming of the consequences of wars. It is proposed that, at the first stage, the methodology and principles of organizational and activity games be used to study socio-psychological predictive models of various manifestations of wars. The content positions and possibilities of its implementation are highlighted.

Key words: military conflicts, socio-psychological features, forecasting, complex interdisciplinary research, psychological fields of knowledge, methodological principles, organizational and activity games.

Відомості про автора / Information about the Author

Олексій Чебікін, доктор психологічних наук, академік НАПН України, професор, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна. E-mail: chebykin@pdpu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7905-2708>.

Oleksiy Chebykin, Doctor of Psychology, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Professor, Department of Theory and Methods of Practical Psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine. E-mail: chebykin@pdpu.edu.ua, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7905-2708>.

© О.Чебікін
02.06.2025.

Стаття отримана редакцією